

*Представки и представкови комплекси в състава на
полипрефигираните глаголи в съвременния български книжовен
език*

ATANASKA ATANASOVA

PREFIXES AND PREFIX COMPLEXES IN STRUCTURE OF POLIPREFIXED VERBS IN
BULGARIAN MODERN LITERARY LANGUAGE

(Summary)

The article describes the problem of prefixes and prefix complexes in structure of poliprefixed verbs in Bulgarian modern literary language. Our purpose is to find out if there are prefix complexes and in what cases two (or more) prefixes should be treated as a complex. First we pay an attention what means "poliprefixed verbs" and how we compose this kind of verbs. After that we explain the semantics of the prefixes – similarities and differences of their meanings. At the end we present the semantics of prefix complexes and how the prefixes from the prefix complexes function.

Въпросът за представковите комплекси в състава на полипрефигираните глаголи в съвременния български език се споменава като проблем във връзка с полипрефиксацията само в отделни изследвания и не е подробно проучен. Полипрефиксацията като частен случай на префиксацията е активен словообразователен процес във всички славянски езици. Това явление в българския език се разглежда само в конкретни български лингвистични изследвания и в отделни граматика.

Конкретният обект на изследване в настоящата работа е да се установи съществуват ли представкови комплекси в състава на полипрефигираните глаголи и в кои случаи два (и повече) префикса могат да бъдат разглеждани като комплекс. Целта е да се изясни същността на тези комплекси, както и различните комбинации от префикси, които може да се разглеждат като комплекси.

За да се установи съществуват ли представкови комплекси в състава на полипрефигираните глаголи в българския книжовен език и кои комбинации от префикси може да се разглеждат като комплекси, се използва корпус от около 2700 полипрефигирани глагола, направен на базата на Българския тълковен речник (вж. БТР 1997). Допълнителен материал е извлечен от честотния списък

1. Представковите комплекси като проблем на полипрефиксацията

За изясняването на проблема за представковите комплекси трябва да се проследи описанието на полипрефиксацията като процес в съвременния български книжовен език. Не може да се каже, че въпросът за полипрефиксацията е достатъчно системно изследван. Отделните автори засягат различни страни от това явление, като често интересът им е свързан с частен проблем. Не се прилага единна теоретична база, на основата на която да се натрупват данни и да се очертае пълна картина. Няма и проучвания върху еднотипно и целенасочено съставен корпус. Тези впечатления доказват, че полипрефиксацията като типично за българския език явление и като любопитен лингвистичен проблем предстои да бъде изяснена както самостоятелно, така и във връзка с други явления.

1.1. Полипрефиксацията – същност и значение

Според всички български езиковеди полипрефиксацията е процес на прибавяне на представка към глагол, в чийто състав вече има един префикс. Първата представка е носител на ново лексикално значение, а втората модифицира значението на непосредствено мотивиращия глагол (вж. напр. Деянова 1974; ГСБКЕ 1998; Куртева 2000).

От излизането на „Основна българска граматика“ на Л. Андрейчин през 1944 г. до граматиките от наши дни явлението *полипрефиксация* на глаголите е отразено по различен начин. В граматиките на Ст. Стоянов (вж. Стоянов 1964), Л. Андрейчин (вж. Андрейчин 1978), Ст. Георгиев (вж. Георгиев 1985; Георгиев 1991) и в „Съвременен български език“ (вж. СБЕ 1999, където автор на частите „Словообразуване“ и „Морфология“ е Ив. Куцаров, както и у Куцаров 2007) само се споменава, че в българския език нови глаголи се образуват и с повече от една представка. Академичната Граматика на съвременния български книжовен език (вж. ГСБКЕ 1998) разглежда по-подробно полипрефиксацията и полипрефиксираните глаголи.

Според граматиките префиксите са словообразователни морфемии, защото променят лексикалното значение на изходния глагол, като го стесняват и конкретизират. Наличието на префикс е сигурен признак за производността на глагола от друг глагол с изключение на префиксално-суфиксалния начин, при който произвеждащата основа е най-често име. С оглед на интересувания ни проблем за комплексите от представки ще бъде обърнато внимание само на префиксацията.

Българските лингвисти единодушно отделят 18 префикса, с които се образуват производни глаголи. Това са: *в-*(*въ-*), *въз-*, *до-*, *за-*, *из-*, *на-*, *над-*, *о-*(*об-*), *от-*, *по-*, *под-*, *пре-*, *пред-*, *при-*, *про-*, *раз-*, *с-*(*съ-*), *у-*, като част от тях могат да образуват представкови комплекси. Всички граматикии твърдят, че префиксите *зад-* (*задмина*), *през-* (*презполовя*), *без-* (*обезцветя*) участват в образуването само на отделни лексеми и затова ги определят като непродуктивни. Според Ст.

Георгиев (вж. Георгиев 1991) като префиксален формант се морфологизират и някои наречия: *срещу-* (*срещуполагам*), *противо-* (*противодействам*), *върх-* (*върхлитам*). Префиксите се добавят както към морфологично свързани, така и към морфологично несвързани основи.

Българските езиковеди споделят мнението, че почти всички български глаголни представки, с изключение на *в-* и *от-*, се срещат като първи в линейния ред от морфеме при образуването на глаголи с повече от една представка, т. е. участват в процеса на полипрефиксация. При това префиксите с различните свои значения се свързват с различни префигирани глаголи и образуват голям брой словообразователни типове, част от които са силно продуктивни. Така в един словообразователен тип попадат различни глаголи, в които последната прибавена представка участва с едно от присъщите ѝ значения.

Разликите в степента на продуктивност на отделните словообразователни типове са големи, защото са следствие от степента на съчетаемост на различните представки.

В съвременния български книжовен език полипрефигираните глаголи са рядко срещано явление. Те се образуват по два начина. Първият от тях е чрез последователно прибавяне на втора, трета и т.н. представка, като Т. Куртева отбелязва, че словообразователното значение се съставя от взаимодействието на всички префикси (два, три, до четири на брой) в глаголната словоформа (вж. Куртева 2000: 408), напр.: *предразполагам*, *поприказвам*, *поразприказвам* и др.

Вторият начин за образуване на полипрефигирани глаголи е с помощта на представкови комплекси. Именно такива глаголи ще бъдат разгледани подробно в настоящото изследване, като ще бъдат представени и мненията на различните езиковеди във връзка с този проблем.

1.2. Представковите комплекси – същност и специфики

В съвременния български книжовен език има обединения от представки, които може да се дефинират като комплекси. Тези обединения от представки представляват съчетания от минимум два префикса, които се прибавят едновременно към произвеждащата основа и съществуват като формално морфологично цяло. Значението на получения по този начин полипрефигиран глагол се определя само чрез комбинацията от двата префикса. Именно такива съчетания от две представки приемаме да наричаме *представков комплекс*.

Целта на настоящото изследване е да се установи, от една страна, дали в съвременния български книжовен език има полипрефигирани глаголи, при които двете представки се прибавят едновременно към произвеждащата основа като морфологична цялост, а от друга страна, дали във всички случаи тези съчетания от представки, които в досегашните изследвания се определят като сложни представки или като комплекс от представки, отговарят на предложеното тук схващане за представков комплекс. Във връзка с това Й. Пенчев (вж. Пенчев 1990) обръща внимание на глагола *преразпределя*. Той изказва мнението, че двата префикса *пре-* имат различно значение и че непосредствената мотивация върви по линията *деля > разделя > преразпределя*. Авторът посочва, че няма глагол **пределя* в тази редица на непосредствено производни, без да изяснява защо това е така. Точно липсата на монопрефигиран глагол дава основание да се приеме, че двете представки (*разпре-*, бел. моя, А. А.), които се присъединяват едновременно към изходната основа, са представков комплекс.

В редки случаи обаче двата префикса се прибавят заедно към произвеждащата основа и

функционират като формално единство. При комплексите комбинаториката между различните представки е силно ограничена. Ограничена е и възможността за съчетаването на представките от комплекса с различни основи. Много по-често префиксите се прибавят поединично и последователно.

1.2.1. Представковите комплекси според българските лингвисти

Според отделните автори в българския книжовен език има различни комплекси от представки. Първа М. Деянова (вж. Деянова 1974) споменава за представкови комплекси, като ги нарича *сложни представки*. Авторката поставя полипрефиксацията като централна тема в изследването си и я разглежда от семантична гледна точка. Тя обръща специално внимание на съчетаемостта между отделните представки, като изтъква, че основна роля в изграждането на словообразователното значение има семантичното взаимодействие между двата префикса. Според авторката в много от случаите значението на представките определя принадлежността на глагола към някой от начините на глаголно действие.

За М. Деянова семантичният характер на явлението е на първо място. Затова според нея *изпо-* е сложна представка (вж. Деянова 1974: 510). Тя изказва мнението, че този префикс функционира в състава на полипрефигираните глаголи само с резултативното си значение. С тази семантика представката се комбинира с представките *за-* (*изпозадремя*), *из-* (*изпоизбистря*), *на-* (*изпонадраскам*), *над-* (*изпонадпиша*), *о-* (*изпоодера*), *пре-* (*изпопребия*), *про-* (*изпопрочета*), *раз-* (*изпоразраня*), *с-* (*изпоскараме*), *у-* (*изпоубия*).

Освен М. Деянова за сложни представки или за комплекс от представки споменават ГСБКЕ (вж. ГСБКЕ 1998: 25-26) и Георгиев (вж. Георгиев 1991: 216). Според Академичната граматика това е *изпо-*, а според Георгиев комплексът е *изпона-*, напр: *изпоразровя*, *изпонавържа*, *изпотроша* и др. И в двете граматики се уточнява, че това са най-често срещаните комбинации от префикси.

Определянето на сложни представки при М. Деянова се основава само на семантичен критерий. Ст. Георгиев и Академичната граматика изхождат от честото съвместно функциониране на представките при дефинирането на явлението сложни представки. Посочените автори обаче не обръщат внимание на факта дали префиксите от сложните представки се прибавят заедно или поединично и последователно към изходната основа, което е съществено при определянето на представковите комплекси според приетия в тази работа подход.

1.2.2. Функционален подход към представковите комплекси

При анализа на ексцерпирания корпус от полипрефигираните глаголи беше установено, че има полипрефигираните глаголи, при които двете представки се прибавят едновременно към изходния глагол. Според възприетия тук подход съчетанията от две представки, които функционират като формално морфологично цяло, представляват представкови комплекси. Доказателство за съществуването на такива комплекси в съвременния български книжовен език са следните комбинации от префикси: *зав-* (*завтичвам се/ завтичам се* - със значение 'отправлям се тичешком'), *заоб-* (*заоблачавам се/ заоблача се*), *изпре-* (*изпревървям се/ изпревървя се* - със значение 'превървяваме се мнозина или всички'), *обза-* (*обзавеждам/ обзавежда*), *она-* (*онасловявам/ онаслова*, *онагледявам/ онагледя*), *опо-* (*оповестявам/ оповестя*), *опре-* (*определям/ определя*),

подо- (*подозирам/ подозра*), подс- (*подсказвам, подсказа*), преду- (*предупреждавам/ предупредя*), прео- (*преодолявам/ преодолея*), разпо- (*разпореждам/ разпоредя*), разпре- (*разпределям/ разпределя*), разпро- (*разпространявам/ разпространя*), спо- (*сполетявам/ сполетя*), споразумявам се/ споразумея се, спотаявам/ спотая, спотирвам/ спотиря), съв- (*съвпадам/ съвпадна*), съпри- (*съприкосновявам се*), ус- (*усмирявам/ усмиря, успокоявам/ успокоя*). Примерите са единични, защото са следствие от степента на съчетаемост между отделните префикси в комплекс, както и от съчетаемостта на всеки комплекс с различните основи.

От функционална гледна точка посочените в досегашните изследвания комбинации от представки *изпо-* и *изпона-* не могат да се определят като представкови комплекси. Отличителна черта на тези съчетания от префикси е единствено тяхната висока честотност в състава на полипрефигираните глаголи в съвременния български книжовен език. Дори семантичният аспект при М. Деянова не е достатъчно основание за дефинирането им като комплекси. Тези представки не се прибавят едновременно към произвеждащата основа и не функционират като семантически и морфологически неразложимо цяло. Посочените префикси се присъединяват поединично и последователно, т.е. те не са неразложимо морфологично цяло. Доказателство за това са случаи като: *ровя > разровя > поразровя > изпоразровя; вържа > навържа > понавържа > изпонавържа*. Затова при тези комбинации става въпрос за типична полипрефиксация.

2. Семантика на отделните представки с оглед на изясняването на значенията на представковите комплекси

За да се разгледа целенасочено проблемът за представковите комплекси, е необходимо да се проучат значенията на отделните представки в съвременния български книжовен език. Съществуват достатъчно изследвания по този въпрос. Затова ще разгледаме предложените интерпретации сравнително, като проследим единството и различията при определянето на значенията на отделните префикси. Въз основа на тази класификация ще бъде направен анализ на различните комбинации от представки, които функционират като комплекси в състава на полипрефигирани глаголи и ще се проследи какви са отношенията между семантиката на отделните префикси и на комплексите от префикси.

Представките може да бъдат типологизирани според общото си семантично съдържание, като не се взема предвид значението на произвеждащия глагол и комбинацията между семантиката на префикса и семантиката на глагола.

Значението на представките подробно се описва само в някои изследвания: Ст. Стоянов (вж. Стоянов 1964), Л. Андрейчин (вж. Андрейчин 1978), В. Радева (вж. Радева 1991; Радева 1989), ГСБКЕ (вж. ГСБКЕ 1998) и Ст. Георгиев (вж. Георгиев 1991). Само представката *над-* е описана с едни и същи значения от посочените автори. При всички останали има различия, които са свързани с разликите в дефинирането на отделните словообразователни типове от всеки автор.

По-долу в синтезиран вид са представени отделните значения и представките, които ги изразяват, както и сходствата и различията между отделните езиковеди. Примерите, които са използвани, са дадени от самите лингвисти, като всяка лексема е запазена в морфологичната форма, посочена от авторите. Затова в последната колона от таблицата не присъства само основната форма на глагола.

значение на представките	представ-ка Андрей-чин Стоя-нов Радева Георги-ев ГСБКЕ						примери
преминаване на субекта или обекта към ново качество или състояние	в-	+	+	+	+	+	влошавам се
	въз-				+	+	възмъжея
	до-	+	+	+	+	+	доспива ми се
	из-					+	избистрям
	на-	+	+	+		+	надебелявам
	о-/об-					+	обеднявам
	по-	+	+	+	+	+	позеленея
	под-					+	подмладявам
	раз-					+	разбивам
с-/съ-						+	състаря
у-	+	+	+	+	+	+	узаконя
действие в слаба степен	до-	+	+		+	+	доловя
	по-					+	подразня
	под-	+	+	+			подслаждам
	при-	+	+		+	+	примоля
	про-			+		+	прокашлям се
с-/съ-	+	+		+	+	съзра	
усилено или продължително действие	в-				+		вглъбя се
	въз-			+			възбуди
	за-			+			загледам
	на-			+			налудувам се
	над-			+			надбяга
	от-			+			отяде си
	по-				+		пожълтея
	пре-				+	+	презимувам
	при-				+		придумам
	про-				+		продължа
раз-	+	+	+	+	+	разприказвам се	
с-/съ-					+	сблъсквам	
действие, насочено нагоре	въз-	+	+	+	+	+	възгордявам се
	над-	+	+	+	+	+	надписвам
действие, насочено надолу или над обект	с-/съ-	+	+	+	+	+	свалям
	под-			+			подгрее
действие, насочено към вътрешността или към определен обект	у-					+	увисна
	в-/въ-	+	+	+	+	+	вкарвам
	за-					+	забивам
действие за пръв път	на-			+			набута
	у-			+			убоде
	про-	+	+	+	+	+	проходя
	въз-					+	възпрепятствам
	до-	+	+	+	+	+	доигравам
	за-					+	забавя

резултат от действие	из-	+	+	+	+	+	изплета
	на-	+	+	+	+		напивам се
	над-			+			наддума
	о-/об-					+	опера
	от-				+		откърмя
	по-			+			повлияе
	под-					+	подготвя
	пре-					+	преболедувам
	при-					+	привърша
	про-					+	прогоня
раз-					+	разграфя	
с-/съ-					+	сътворя	
у-	+	+	+	+	+	ушия	
насоченост в обратна посока	въз-				+		възпра
	из-			+			изблъска
	от-	+	+	+	+	+	отлепвам
	про-					+	прогоня
повторно извършване на действието	раз-	+	+	+	+	+	развинтвам
	въз-					+	възпроизведа
	до-			+			долее
	над-			+			надстрои
действие в повече	пре-	+	+	+	+	+	преразглеждам
	при-				+		припомня
	пре-	+	+	+	+	+	преуморя
действие назад	въз-	+	+	+	+	възпроизведа	
достигане до предел	до-	+	+	+	+	+	доживявам
	от-			+			отзвучи
	пре-			+			претърпи
насочване пред предел	пред-	+	+	+	+	предначертая	
действие зад предел	за-	+	+		+	+	затулям
	из-	+	+		+	+	излизам
	на-				+		намушкам
	пре-	+	+	+	+	+	прекращвам
	про-	+	+	+	+	+	промушвам
действие, което обхваща цялата повърхност или се извършва по нея	на-	+	+	+	+	+	натрупам
	о-/об-	+	+	+	+	+	облепя
	по-	+	+	+	+	+	позлатя
	раз-	+	+	+	+	+	разхвърлям
засягане на всички обекти от действието	из-			+			изблъска
	о-/об-	+	+	+	+		окастриям
	на-	+	+	+	+		нашаря
	раз-	+	+	+	+		разкъсам
	пре-	+	+	+	+		прекърша
про-					+	пропиля	

краткотрайно действие	за-				+		засъхна	
	на-	+	+	+	+	+	накуцвам	
	по-	+	+	+	+	+	попея	
	про-					+	проревавам	
извършване на действието от много субекти	из-	+	+	+	+	+	измират	
	на-	+	+	+	+	+	накацат	
	съ-	+	+	+	+	+	съпътствам	
довеждане на субекта до определено състояние	до-	+	+	+	+	+	доспива ми се	
	пре-	+	+	+	+	+	преодолея	
	у-					+	ухиля се	
съединяване на субекти	с-/съ-	+	+	+	+	+	събирам	
прикрито действие	под-	+	+	+	+	+	подмамвам	
начало на действие	за-	+	+	+	+	+	започвам	
	по-					+	полетя	
	под-						+	предразположа
	пред-					+		подгоня
	при-						+	приспи ми се
ненадейно действие	из-	+	+	+	+	+	извиквам	
	про-	+	+	+	+	+	проехтя	
	раз-			+				разбъбри се
	с-			+				сбие се

Повечето представки са многозначни, като често се наблюдава и синонимия при отделни значения на два или повече префикса. Обичайно е представките да се прибавят последователно в състава на полипрефигираните глаголи. Макар и рядко два префикса може да се присъединят едновременно към произвеждащата основа и да изградят комплекс. Почти всички представки в съвременния български книжовен език може да функционират като част от представков комплекс. Изключение правят префиксите *въз-*, *от-* и *над-*. Те не се употребяват като част от комплекс и участват само като самостоятелно прибавени префикси в състава на полипрефигираните глаголи. В рамките на представковите комплекси полисемията на префиксите силно се редуцира или дори напълно се сменя за разлика от самостоятелната им употреба при типичната полипрефиксация.

3. Семантика на представковите комплекси

Полипрефигираните глаголи, които са образувани с помощта на комплекс от представки, може да се разделят на две групи. В първата от тях влизат глаголите, при които двете представки се прибавят едновременно към произвеждащата основа и семантиката им може да се разглежда като комбинация от значенията на изграждащите ги префикси. Във втората група се включват полипрефигираните глаголи, в състава на които двете представки се прибавят заедно към изходната основа, но семантиката им не може да се разглежда като комбинация от значенията на изграждащите ги префикси, както в първия случай. Семантиката на тези комплекси е единна и цялостна.

3.1. Първа група. Представкови комплекси, чиято семантика е сбор от значенията на изграждащите ги префикси.

Представковите комплекси, чиято семантика е съвкупност от значенията на отделните префикси, са: *зав-*, *заоб-*, *изпре-*, *опре-*, *разпре-*, *подс-*, *съпри-*. Тези префикси се присъединяват заедно към изходната основа и функционират като морфологично цяло.

За да се определи значението тези комплекси, се изхожда от представената по-горе класификация на семантиката на отделните префикси.

В комплекса *зав-* (*завтичвам се/ завтичам се*) представката *за-* означава начало на действие, а префиксът *в-* носи семантиката за действие, което е насочено към вътрешността или към определен обект.

В комплекса *заоб-* (*заоблачавам се/ заоблача се, позаоблачавам се/ позаоблача се*) представката *за-* носи семантика за начало на действието, а префиксът *об-* сигнализира действие, което обхваща цялата повърхност или се извършва по нея.

В комплекса *изпре-* (*изпревървям се/ изпревървя се*) префиксът *из-* сигнализира извършването на действието от много субекти, докато *пре-* дава информация за усилено или продължително извършване на действието.

В комплекса *опре-* (*определям/ определя, предопределям/ предопределя,*) *о-* показва резултат от действие, а префиксът *пре-* означава действие, което обхваща цялата повърхност или се извършва по нея.

В комплекса *разпре-* (*разпределям/ разпределя, преразпределям/ преразпределя*) *раз-* показва резултат от действие, а представката *пре-* сигнализира действие, което обхваща цялата повърхност. В глаголите *преразпределям/ преразпределя* първата представка *пре-* в линейния ред на морфеми функционира със значение повторно извършване на действието, т.е. формално и семантично имаме две различни представки *пре-*.

В комплекса *подс-* (*подказвам/ подскажа и поподказвам/ поподскажа*) представката *с-* показва извършване на действието в слаба степен. Глаголите *подказвам* и *подскажа* са многозначни. Когато са употребени със значение 'обяснявам, казвам някому, обикновено скришом и незабелязано, как да отговори на зададен въпрос', префиксът *под-* означава прикрито действие. Но когато тези глаголи са използвани със значение 'навеждам на мисъл; насочвам, подсещам', *под-* показва резултат от действие.

В комплекса *съпри-* (*съприкосновявам се*) представката *съ-* означава резултат от действие, а префиксът *при-* показва, че действието е извършено в слаба степен.

В разгледаните случаи може да се говори за комплекси от представки само от формална гледна точка, т.е. те са морфологично цяло, но семантиката им е сбор от значенията на съставлящите ги префикси.

3.2. Втора група. Представкови комплекси, чиято семантика не е сбор от значенията на изграждащите ги префикси

Представковите комплекси, чиято семантика не е сбор от значенията на изграждащите ги префикси, са: *обза-*, *она-*, *опо-*, *преду-*, *прео-*, *подо-*, *разпо-*, *разпро-*, *разпро-*, *съв-*, *ус-*. От една страна, тези представки се прибавят едновременно към произвеждащата основа, а от друга - значението на комплекса от представки функционира като неделимо и цялостно.

При глаголите *обзавеждам/ обзаведа* комплексът *обза-* функционира със значение резултат от действие, вследствие на което определено място става годно за работа или за живеене.

При *онасловявам/ онасловя*, *онагледявам/ онагледя* комплексът *она-* показва резултат от действие. При глаголите *онасловявам/ онасловя* комплексът показва, че говорещият наименува нещо, докато при глаголите *онагледявам/ онагледя* комплексът показва, че говорещият прави така, че нещо да стане видимо.

При *оповестявам/ оповестя* комплексът *опо-* сигнализира резултат от действие, вследствие на което нещо става видимо.

В глаголите *предупреждавам/ предупрежда* комплексът *преду-* показва извършването на действието пред някакъв предел.

В *преодолявам/ преодоля* комплексът *прео-* означава резултат от действие и показва, че говорещият преодолява някакви трудности и препятствия.

При глаголите *подозирам/ подозра* комплексът *подо-* означава резултат от действие, вследствие на което говорещият е обзет от съмнение по отношение на някого или нещо.

При *разпореждам/ разпорежда* комплексът от представки *разпо-* носи семантика за резултат от действие. Говорещият дава нареждане как да се извърши нещо.

В *разпространявам/ разпространя* комплексът *разпро-* означава 'говорещият прави така, че нещо става достъпно за много хора' и се свързва с резултат от действие.

В глаголите *сполетявам/ сполетя*, *спотаявам/ спотая*, *спотирвам/ спотиря*, *споразумявам се/ споразумея се* комплексът *спо-* сигнализира резултат от действие. При глаголите *сполетявам/ сполетя* резултатът от действието се свързва с нещо лошо, което се случва ненадейно на говорещия. При *спотаявам/ спотая* комплексът сигнализира, че говорещият става потаен. При *спотирвам/ спотиря* комплексът показва, че говорещият подгонва някого за нещо или се кара някому за нещо. В случаите със *споразумявам се/ споразумея се* резултатът от действието се свързва със семантиката 'говорещият стига до съгласие с някого за нещо'.

При глаголите *съвпадам/ съвпадна* комплексът *съв-* носи информация за едновременно извършване на действия или функционира със семантика 'оказвам се еднакъв с някого или нещо'.

В *усмирявам/ усмиря*, *успокоявам/ успокоя* семантиката на комплексът *ус-* се свързва с резултат от действие, вследствие на което говорещият става мирен или спокоен.

От направения анализ става ясно, че голяма част от представковите комплекси, при които

семантиката е единна, цялостна и неразчленима, функционират със значение 'резултат от действие'^[1].

Полипрефигираните глаголи, които съдържат комплекс от префикси в състава си, може допълнително да се префигират. Примери за това са глаголите: *дообзавеждам/ дообзаведа, заподозирам/ заподозра, заоблачавам се/ заоблача се, поподказвам/ поподскажа, поуспокоявам/ поуспокоя, позаоблачавам се/ позаоблача се, предопределям/ предопределя, преразпределям/ преразпределя*.

4. **Функциониране на представките от представковите комплекси**

В ексцерпирания корпус се наблюдават два основни начина, по които функционират представките, изграждащи представковите комплекси. При първия начин тези префикси могат да функционират и самостоятелно. В такъв случай те се присъединяват не едновременно, а поединично и последователно към съответната изходна основа. При това двете представки може да се появят в същата линейна последователност, каквато съществува и при комплексите. При полипрефигираните глаголи, образувани чрез самостоятелно прибавяне на представки от представков комплекс, всяка добавена представка привнася свой оттенък в семантика на производния глагол. Може да се твърди, че в подобни случаи е налице типична полипрефиксация.

При втория начин на функциониране представките, участващи в изграждането на комплекса, не могат да функционират самостоятелно. Те не се прибавят поединично и последователно в същия линеен ред към мотивираща основа, както е в първия случай. Във втория случай представките задължително се присъединяват заедно към произвеждащата основа. В състава на полипрефигираните глаголи от ексцерпирания материал те функционират единствено и само като представков комплекс.

4.1. **Самостоятелно функциониране на представките от представковите комплекси**

Префиксите, които изграждат комплексите *зав-*, *заоб-*, *изпре-*, *опо-*, *подо-*, *преду-*, *разпо-*, *разпро-*, *спо-*, *съв-*, *ус-*, освен като част от комплекс, могат да функционират и самостоятелно в същия линеен ред. При такова функциониране обаче те се присъединяват към други основи, различни от тези, в съчетание с които функционират като комплекс и които бяха разгледани по-горе (вж. т. 3).

Доказателство за самостоятелното функциониране на представките от представковите комплекси са следните случаи на самостоятелна употреба:

за- + в-: тека > втичам се > завтека се

за- + об-: (в)лич/ (в)лек > обличам > заобличам

из- + пре-: пиша > преписвам > изпреписвам

о- + по-: зная > позная > опозная

по- + до-: карам > докарам > подокарам

пред- + у-: гадая > угажда м > предугаждам,

раз- + по-: късам > покъсам > разпокъсам

раз- + про-: дам > продам > разпродам

с- + по-: мина > помина > спомина

съ- + в-: място > вмествам > съвместявам

у- + с-: (на)тиск- > стискам > устискам

Представките *о-* и *по-*, например, могат да бъдат самостоятелно прибавени, както е при глагола *опозная*, където мотивиращата основа за първата представка е непрефигираният глагол *зная*, а за втората представка мотивираща основа е монопрефигираният глагол *позная*: срв. целия процес на изграждане на полипрефигирания глагол: *зная > позная > опозная*. Затова може да се твърди, че глаголът *опозная* е образуван чрез типична полипрефиксация.

Глаголът *оповестявам* също съдържа в строежа си *о-* и *по-*. Мотивиращата основа на този глагол обаче не е еднократно префигиран глагол, а съществителното име *вест*. В българския език не съществува монопрефигиран глагол **повестявам*. Затова може да се твърди, че глаголът *оповестявам* е образуван чрез представковия комплекс *опо-*.

Следователно едни и същи представки в една и съща последователност при едни мотивиращи основи функционират самостоятелно, а при други функционират като комплекс.

Направените наблюдения водят към следните обобщения.

Когато посочените комбинации от префикси са употребени като комплекси, няма префигиран глагол, образуван само с най-вътрешната представка. Двете представки задължително се прибавят заедно към изходната основа, напр.:

подо-: зра > *дозирам (със значение 'виждам') > подозирам

разпо-: ред > *пореждам > разпореждам

спо-: тая > *потая > спотаявам

В случаите на типична полипрефиксация префиксите, изграждащи представковите комплекси, се прибавят отделно и последователно към произвеждащата основа. Тези съчетания от представки не са неразложимо морфологично цяло като комплексите. Затова има еднократно префигиран глагол, образуван само с вътрешния префикс от комплекса.

4.2. **Функциониране на съчетанията от представки само като представков комплекс**

Представките от комплексите *обза-*, *она-*, *опре-*, *подс-*, *разпре-*, *съпри-*, функционират само и единствено като комплекс в състава на полипрефигираните глаголи от ексцерпирания материал. Префиксите, изграждащи тези комплекси, не могат да се появят в същия линейен ред от морфемите при съчетаването си с други основи. Те не могат да се прибавят поединично и самостоятелно към произвеждащата основа за разлика от представките от комплексите *зав-*, *заоб-*, *изпре-*, *опо-*, *подо-*, *преду-*, *разпо-*, *разпро-*, *спо-*, *съв-*, *ус-* .

Съчетанията от представки, които се употребяват само като представкови комплекси, се съчетават само с шест основи от наблюдавания корпус: *вода*, *слово*, *гледам*, *деля*, *казвам*, *-косн-*, *разум*.

обза-: *вода* > *завеждам (със значение 'правя годно за живеене или работа') > *обзавеждам*

она-: *слово* > *насловявам > *онасловявам*

она-: *гледам* > *наглежда > *онаглежда*

опре-: *деля* > *пределя > *определям*

подс-: *казвам* > *сказвам > *подсказвам*

съпри-: *-косн-* > *прикосна > *съприкосновявам*

разпре-: *деля* > *пределя > *разпределям*

Глаголът *разпределям*, например, съдържа в строежа си представките *раз-* и *пре-*. Мотивиращата основа е глаголът *деля*. В българския език обаче не съществува монопрефигиран глагол *пределя. Затова може да се твърди, че глаголът *разпределям* е образуван чрез представковия комплекс *разпре-*.

Глаголът *съприкосновявам* се е образуван с представките *съ-* и *при-*. Произвеждаща е морфологично свързаната основа *-косн-*. В българския език няма префигиран глагол *прикосна във веригата от непосредствено производни. Затова може да се твърди, че глаголът *съприкосновявам* се е образуван чрез представковия комплекс *съпри-*.

Когато съчетанията от представки функционират само като комплекс, няма еднократно префигиран глагол, образуван с вътрешния префикс в редицата от непосредствено производни. Този факт доказва, че съчетанията *обза-*, *она-*, *опре-*, *подс-*, *разпре-*, *съпри-* са формално морфологично цяло и съществуват само като комплекс в състава на полипрефигираните глаголи, за да се оформи определена семантика.

Заклучение

В резултат на направените наблюдения може да се твърди, че в съвременния български книжовен език има представкови комплекси. Те ясно се различават по формален и функционален критерий от най-често употребяваните комбинации от префикси, каквито са *изпо-* и *изпона-*.

В ексцерпирания материал представковите комплекси са само двупрефиксни съчетания. Всички представки с изключение на *въз-*, *над-* и *от-* участват при образуването на комплекси. Когато префиксите са част от комплекс, полисемията в значението им силно се редуцира в сравнение със случаите на типична полипрефиксация. Семантиката на представковите комплекси се изгражда по два начина. В първия случай тя е сбор от значенията на отделните префикси. Във втория случай значенията на изграждащите комплекса представки не могат да бъдат ясно разчленени.

От ексцерпирания корпус беше установено, че при част от представковите комплекси двете представки могат да функционират в същия линейен ред като самостоятелно и последователно прибавени морфемни в състава на други полипрефигирани глаголи. Има съчетания от префикси обаче, които функционират само като комплекс. Характерно за тези комплекси е, че се съчетават само с ограничен брой основи. Те не се употребяват като самостоятелно прибавени представки в същата линейна последователност при съчетаването си с други основи, различни от разгледаните.

Полипрефигираните глаголи в съвременния български книжовен език са рядко срещано явление. Полипрефигираните глаголи, образувани с представкови комплекси, са още по-рядко срещани, защото са следствие от степента на съчетаемост на отделните префикси, както и от съчетаемостта им с различните основи.

ИЗТОЧНИЦИ

БТР 1997: *Български тълковен речник*, „Наука и изкуство“, С., IV изд.

Честотен списък на глаголите, ресурс на Секцията по компютърна лингвистика в Института по български език при БАН: http://dcl.bas.bg/interesting_bg.html

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1978: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. „Наука и изкуство“, С., I изд. 1944 г.

Георгиев 1991: *Георгиев, Ст.* Българска морфология. В. Търново.

Георгиев 1985: *Георгиев, Ст.* Морфология на съвременния български език (Избрани лекции по семантика и образуване на имената и глагола). ВТУ „Кирил и Методий“, Велико Търново.

ГСБКЕ 1998: *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 2. Морфология. Ч. 2. „Абагар“, С., I изд. 1983 г.

Деянова 1974: *Деянова, М.* Към вторичната префиксация на българския глагол. – БЕ, № 6, с. 501-513.

Етимологичен речник 1999: *Етимологичен речник*, ред. М. Рачева, Т. Тодоров. Т. 5, АИ „Проф. Марин Дринов“, С.

Куртева 2000: *Куртева, Т.* Към въпроса за глаголната полипрефиксация в съвременния български език – В: Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, т. 38, кн. 1, с. 405-416.

Куцаров 2007: *Куцаров, Ив.* Теоретична граматика на българския език. Морфология. ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив

Пенчев 1990: *Пенчев, Й.* Бележки върху значението на представките – БЕ, № 5, с. 437-439.

Радева 1991: *Радева, В.* Словообразуването в съвременния български език. С.

Радева 1987: *Радева, В.* Българското словообразуване. СУ „Св. Климент Охридски“, С.

СБЕ 1999: *Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев* Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис., „Петър Берон“, С., 654 с.

Стоянов 1964: *Стоянов, Ст.* Граматика на българския книжовен език. Фонетика и морфология. „Наука и изкуство“, С.

БЕЛЕЖКА

---

[1] Представената класификация на значенията на представките доказва, че префиксите могат да имат близки значения, но пълна синонимия при тях не съществува. В някои от източниците обаче има изказано друго мнение. Според Етимологичния речник „представката у- се дублира от представката *пред-*“, което е спорно в синхронен аспект (вж. Етимологичен речник 1999: 642).